

ՔՍԱՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԳ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվան 6 ռուբլ. Առանձին համարները 7 կոպեկով.

Թիֆլիսում գրվում են միակամ խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлис, Редакция «Мшак».

Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».

Տ է Լ Է Ք օ Ն № 253.

Կամ պարբերական լայն է տառատեսակ 10-2 ժամ (լայնի կիրակի և տոն օրերին)

Յայտարարություն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարությունների համար վճարում են իւրաքանչիւր լատին 2 կոպեկ.

Տ է Լ Է Ք օ Ն № 253.

ՀՐԵՎԱՆԻ ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ԲՈՎԱՆԳՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Կարճեղ աւազակների մասին. Տեղեկություններ Կ. Պոլսից. — ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ. Մասնազորություն. Ներքին լուրեր. — ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ. Վերջին տեղեկություններ. Կամակ Պարսկաստանից. Կամակ Բավարիայից. Արտաքին լուրեր. — ՀԵՌԱՎԻՆԵՐ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. XII միջազգային բժշկական կոնգրեսից.

ԴԱՐՁՆԱԿ ԱՌԱՋԱԿՆԵՐԻ ՄՍՍԻՆ

Աւազակ լինելու, զորություն անելու հակումը զորություն ունի մեր երկրի մահա- մատանի ժողովրդի մահաբան այն մասին մէջ, որ զեռ թափառական կեանք է վարում և պարսպում է խաչնարածութեամբ: Սակայն այդ հակումը սովորական կենցաղավարութեան ժամանակ արտայայտվում է մանր-մունք գեպերով. մի տեղ զորացվում է մի կամ մի քանի ձի, եղ, կով, մի քանի սլաւար, մի ուրիշ տեղ գիւղացու արտերի մի մասը կերցնվում է գիւղերով, միւս տեղ պարսպատ խոտի և հացի գեղերը զորացվում են և այլն: Այդ մանր մունք գեպերից զգալի կերպով փնտրվում է մեր երկրի անտեսութեամբ, սակայն նրանք անցնում են առանց մեծ աղմուկ հանելու, չարժանատի չհասարակաց ուշադրութեան, իբրև կեանքի սովորական երեւոյթներ: Եւ մտանային ժամանակ, երբ կազմվում են առանձին խմբեր, որոնց միակ պարագմանը աւազակութիւնն է, որոնք յարձակվում են մարդկանց վրա և նրանց կողպում կամ սպանում, այն ժամանակ հասարակութիւնը վրդովվում է, ոտտկանութիւնը ձեռնարկու է և լինում զանազան միջոցներով զսպելու աւազակներին և նրանց բռնելու:

Ի հարկէ, երբ մահաբան ժողովուրդը կը կրթվի, և անտեսական աւելի բարձր յարաբերութիւններ մէջ կը մտնի, նա կը թողնի իր ներկայ հակահասարակական հայեացքները և կը համարուի, որ կանոնա-

ւոր աշխատանքն է միակ հիմքը բարեկեցութեան: Սակայն այժմ էլ նա կարող է զգալի կերպով զսպվել, եթէ շրջապատող հանգամանքները սխաեմատիական կերպով դիմադրեն նրա չար հակումներին: Կր երկրի թափառականները զիւրազգաց են իրանց զործերի վերաբերութեամբ և որչափ նրանք յանդուրդ են, երբ յոյս ունեն արդուութիւն ունենալու, այնչափ երկչոտ են, երբ չեն հաւատում աջող եղբին և նրանց սպանում է անխուսափելի պահով: Ահա ինչու անհրաժեշտ է, որ վարչական մարմինները բարեփոխեն, իսկ մեր երկրի կուլտուրական տարրերը առաջ քաշվին և հրաւիրվեն միահամուռ գործելու ընդհանուր շարքի գէտ, օգնութիւն կանչելով ազատ քննադատութիւնը և մամուլի անարգել մերկացումները:

Անկարելի է առանց յիշատակութեան թողնել մի ախտը հանգամանք և այլ այն է, որ դատաւարական արտադրութիւն, աքսորվածներին չեն կարողանում արգելել փախչելու արտադրութիւնը և դրանք, նորից երևալով իրանց հայրենի տեղերը, դատում են կատաղի և արհեստագործութեան կանոնաւոր կենցաղավարութեան: Կրանք, իբրև դատաւարականներ, իբրև օրէնքով հարածփածներ, այլ ևս անկարող են ազատ և արձակ մտնել կեանքի մէջ: Եւ ահա նրանք կազմակերպվում են իբրև աւազակային խմբեր, որոնց միակ աւազակութիւնն է: Ահա այդ տարրից են կազմվում այն կատաղի և անզուլ մահաբանութիւնները, որոնք սարսափ են բերում հասարակութեան վրա, կատարելով յանդուրդ յարձակումներ և անդուլ սպանութիւններ:

Եւ այդպէս, եթէ մենք մտադիր ենք վերացնել մեր երկրից աւազակութեան ոգին և աւազակներին, պէտք է իրագործենք մի շարք միջոցներ, մի կողմից ձեռնարկելով ժողովրդի կրթութեան գործին, և զարգացնելով երկրի կուլտուրական, արև-

տեսական առաջադիմութիւնը, միւս կողմից վերակազմելով վարչական մարմինը, հրաւիրել գործակցութեան երկրի կուլտուրական ոյժերը և մասնաւորապէս միջոցներ ձեռք առնել, որ դատաւարութեան փախուստը այնքան հեշտ չը լինի, ինչպէս եղել է մինչև այժմ:

Աւազակութեան զարգանալը ապացոյց է, որ մեր երկրի բարեկարգութեան գործում գոյություն ունեն մեծ պակասութիւններ և հակահասարակական տարրերը իրանց իրաւունքներ են զգում:

ՏԵՂԵԿՆԵՐ Կ. ՊՈԼՍԻՑ

Կ. Պոլսում նորերս տեղի ունեցած պայթիւնների մասին եւրոպական լրագիրները հետեւեալ մանրամասնութիւններն են հարգործում.

«Արեւատանի խօսքով, ուսմբը պայթիւնուց յետոյ, անզգին ամբողջ սկսեց զիմը զէպի շինութեան գոները: Եւր յայտնի եղաւ պայթիւնի պատճառը, ամբողջ սաստիկ յուզվեց, սակայն ոչինչ բռնութիւններ չը գործ դրեց և օտարիկանութեան պահանջով, անյարազակ գրեց: Առաջ կարծում էին թէ փորձը երիտասարդ թիւրքերն են արել, բայց չուսով յայտնի դարձաւ, որ հայերն են ձերբակալուած: Փորձ անողները, ինչպէս երևում է, ուզում էին ուսմբը պայթեցնել Բ. Կրան շինութեան մէջ զանազան միջոցներով խորհրդի զանգիւղու: Նոյն շինութեան մէջ զանգիւղում են և պետական մի քանի այլ հաստատութիւններ: Պայթիւնից առաջացած վնասները բաւական մեծ են: Բիշ էր մտում հրդէն սկսվել, բայց չուսով հանգրկեց կանոնաւոր հրդէնաչէջի խումբը: Մեծ սարսափ տիրեց: Հիւրանոցի սէրը Ոսկեան և երեք ուրիշ հայեր կուղղեղէր թաղից, Վալարիայի աշտարակի մօտ, նոյնպէս և չորս հայեր Գում Կարտից ձերբակալվեցին որպէս հայոց յեղափոխական կոմիտէի գործադիր անդամներ: Այդ ութ ձերբակալուած հայերը բանտարկվեցին Գալաթիայի բանտում և կը դատուի Պէրայում:

«Ազա ուրիշ տեղեկութիւնները երևում է, որ Բ. Կրան շինութեան մէջ պայթիւն առաջացնող երեք հայերից մէկի անունը Միսակ է, միւսը, բանկում ձերբակալուած լուծարարի, Յովհաննէս անուանեց իրան ասելով, որ ուստատանցի է. երրորդի անունը Սորգիս է: Երեքըն էլ ըստ երևոյթին, ինտելիգենտ մարդիկ են: Այս օրերս կրկին կալանաւորեցին մի կասկածելի պարսն օտարահայտակներից: Չերբակալութիւնները չարանակվում են, բայց օտարիկանութիւնը դադարի է գործում, որպէս զի հասարակութիւնը չը յուզվի և չը զրգովի: Յեղափոխական Սարգիս քննութեան ժամանակ խոստովանեց: Նրա խօսքով, ինքն կէս տարի առաջ եկել էր Բաթումից: Այստեղ նա ուրիշ շատ հայերի հետ պատրաստուց յեղափոխական գործունէութեան համար կոմիտէի գործակալներին ձեռքով: Անցքից մի քանի օր առաջ նրբան ասեցին, թէ Կիւնալը նրան է ընկել: Նա միշտ փող էր ստանում կոմիտէից և այժմ էլ վարձատրութիւն ստացաւ:

«Նրան հարգորդեցին նոյնպէս, որ օգնական է նշանակված նրա համար, բայց ինքն նրան տեսաւ միայն փորձի օրը: Նրանք երկուսն էլ ուսմբը ստացան իրանց անձանթ մի անձից: Սարգիսը առաջինը պէտք է ուսմբը զոչը, այն զէպեւ, եթէ ուսմբը պայթել, իր ընկերն ևս պէտք է զոչը իր ուսմբը, հակառակ զէպեւում պէտք է փախչին, առանց երկրորդ փորձն անելու: Այդպէս էլ արեցին: Այն հայ յեղափոխականը, որին կալանաւորեցին օսմանեան բանկում այն վայրկեանի, երբ նա պատրաստվում էր վառել ուսմբը, շատ երիտասարդ մարդ է, Կ. Պոլսի Բէշիկթաշ թաղից: Անցեալ տարվայ պատրաստութիւնից յետոյ նա հեռացաւ Թիւրքիայից և գնաց Բուզարձա, և ապա Օրդուս: Թիւրքիա նա հէնց նոր վերադարձաւ անգլիական աւազակական շոգեհաւով, որը մօտեցաւ ամառական ափին պաշար վերցնելու համար: Ուսմբը, որ նա պէտք է զոչը բանկի շինութեան մէջ, ամերիկական արդիւնք է և երեք պատրոյգ ունի:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

XII ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԿՈՆԳՐԵՍՑ

Մասնակա, օգոստոսի 12-ին

Մասնակալում այժմ գումարված է միջազգային բժշկական ժողովը, որը թուով XII-դ է: Միջազգային ժողովների նշանակութիւնը շատ անսակեաներից այնքան մեծ է, որ ամեն ինտելիգենտ անձն պիտի գտնէ հարեանցորդն տեղեկութիւն ունենայ և հետին այնտեղ կատարված գիտնական աշխատութիւններին:

Բժշկական գիտութիւնը մեր դարավերջում այնպիսի մի անզգին ծառայ է ընդունել, որ այսօր բժիշկը, որչափ էլ հանճարեղ լինի, անկարող է հետեւել նրա բոլոր ձեւերի զարգացման, և ստիպված է ժամանակակից բաւականանալով մի կամ մի երկու-երեք մասնագիտութիւններով: Եւ եթէ նա կարող լինի լաւ ուսումնասիրել իր ընտրած մասնագիտութիւնը և գիտերով հարստացնել նրան: Կարելի է վստահ ասել, որ բժշկականութեան արագ զարգացումն շատ շուտով պիտի աւելի ևս սահմանափակի բժիշկների մասնագիտութիւնները և արդէն մեր աչքի առաջ այդ կատարվում է: Այսպէս խիւրօրգիան, որը մի մասնագիտութիւն էր համարվում մի 20 տարի առաջ, այժմ բաժանված է այնքան ձեւերի, որ մենք այսօր կարող ենք մի 10-15 մասնագիտութիւնների բաժանել նրան: Բժշկական գրականութիւնը մի աներկակայելի

ձեռնութեան է հասած. բժշկական թերթերի, պարբերական հրատարակութիւնների, գրքերի քանակութիւնը միանգամայն սարսափելի է, և տասն ժողովային կեանք բաւական չեն այդ գրականութեան հետ ծանօթանալու համար: Ինչ կը լինի մի 20 տարուց յետոյ, զժօտը է երևակայել անգամ:

Բժշկականութիւնը, ինչպէս յայտնի է, պատկանում է այն գիտութիւններին, որոնք օրից օր զարգանալով, կատարեալագործվելով, շատ կէտեւում փոփոխութիւններն են ենթարկում: Անհամար հակասական կէտեր երբեմն միանգամայն յիփոթում են և նոյն իսկ յուսահատեցնում են բժիշկներին, բացի այդ իւրաքանչիւր խնդրի հազար տեղերում, հազար թերթերում և զբուժարհներում քննվում է և մշակվում, ու վնջ այն բժիշկին, որը կամ ընդունակ չէ կամ միջոց չունի ծանօթանալու այս ջերտացան աշխատութիւնների հետ, այդպիսի բժիշկը յետ կը մնայ իր գիտութիւնից, նա անկարող կը լինի au courant լինել գիտնական հոսանքին: Եւ միանգամայն անկարելի է լինում նոյն իսկ քանակահարկաւոր գիտնականների համար՝ մօտ ծանօթ լինել իրանց մասնագիտութեան վերաբերեալ բոլոր հարցերի զարգացմանը, որովհետեւ մի տոժանակիր աշխատանք է հաւաքել այն ամենը, ինչ որ լայն է տեսնում բերաւոր խնդիրները, ինչ որ լայն է տեսնում բերաւոր խնդիրները վերաբերեալ մեր հողագրի ամեն անկիւններում:

Այս է իսկապէս այն չարժանութիւն, որ յղացել է բժշկական ժողովների միտքը: Այս ժողովները լինում են մասնագիտական և տեղական, կամ ընդհանուր և միջազգային: Առաջին-

ները այն ժողովներն են, որ կազմվում են մի ազգի գիտնականներից (օրինակ, ֆրանսիացիներից կամ գերմանացիներից), և որոնք զբաղվում են կամ մի մասնագիտութիւնով (օրինակ աչքի ներքին, ներարդային հիւանդութիւններով), կամ բոլոր բժշկական գիտութիւններով: Իսկ երբ բոլոր ազգերին և բոլոր մասնագիտութիւններին պատկանող բժիշկները ժողովում են մի տեղ և զբաղվում բժշկականութեան վերաբերեալ բոլոր գիտութիւններով, — այն ժամանակ կազմվում է մի ջազգային բժշկական ժողով: Թէ տեղական (ազգային) և թէ միջազգային ժողովների նպատակն է ուրեմն կենդանի բարբառով մշակել արդի բժշկութեան ամենակարեւոր խնդիրները: Այստեղ ամեն բժիշկ իր աշխատութիւնների, իր փորձնականութեան արդիւնքները դնում է ամենքի առաջ, բոլոր ազգերի գիտնականները իրանց սասնն սասում են մի որոշեալ խնդրի մասին և եթէ նիւթերը և մշակումն բաւարար է, խնդիրը շատ կարճ միջոցում ստանում է իր լուծումն, այսինքն կատարվում է այն, ինչ որ լրագրութեան, գրքերի միջոցով կրկնում ենք, անկարելի է լինում անել երկար տարիների ընթացքում:

Միջազգային ժողովներում առհասարակ որոշվում են կենսոտ գիտնական խնդիրները և յայտնվում են խոչոր գիտներ: Մեծ գիտնականները այս մեծ ժողովներում են պաշտպանում իրանց հայեացքները, իրանց սխաեմները, և այս արեւօպագ մէջ պատկառելի ձերբանկները, թէ տարիներով և թէ գիտութիւնով բեղմնաւորված եղբայրանում են երիտասարդ գիտնականների հետ, որոնք երէկ նրանց աշակերտներն էին, որ-

պէս զի միահամուռ ոյժով առաջ մղեն ի սկական մարդային գիտութիւնը:

Մասնակալի այժմեան միջազգային ժողովը թըւում 12-երորդն է. նա տեղի է ունենում երեք տարին մի անգամ: Առաջինը տեղի ունեցաւ Պարիզում 36 տարի արանից առաջ, իսկ վերջինը Հռոմում էր 1894-ին: Հետեւեալ ժողովը տեղի կունենայ այս դարի վերջին՝ 20-երորդ զարի չէմբին, այսինքն 1900 թւականին և հասանական է Պարիզում — աշխարհահանդիսի ժամանակ, զոնէ այս է այժմեան ժողովի արամադրութիւնը, որի արտասայտողը եղաւ Բրիտանիկ պատգամաւորը:

Մասնակալի XII բժշկական միջազգային ժողովին ներկայ են 7300 հոգի, որոնցից ուղիղ կէտը օտարներ են (ոչ ուստանապատակ): Մասնակալում գումարվելու հարցը որոշված էր երեք տարի առաջ Հռոմի ժողովի վիճման օրը: Այդ օրից մինչև հիմա ուստաց կօմիտէաւոր, պրօֆէսոր Սկիֆասօսկու նախագահութեամբ, աշխատել է ամենամեծ զիւրութիւններ ձեռք բերել ժողովականների համար, որով կարելի լինէր որքան հնարաւոր է բազմամարդ անել նրան: Աւ հնորիւ կատարվում են համակրութեան, մասնաժողովը կարողացաւ 7000 մարդու երկաթուղու ձրի տուտակ հայթայթել Բուսաստանի համար: Այնպէս որ մեզ համար ծանապարհը ձրի է (առաջին կատով) մեր քնակութեան տեղից մինչև Մասնակալ և վերադարձը, օտարների համար ծանապարհը ձրի է Բուսաստանի սահմանից: Բայց այդ այժմ խոստանում են մեզ նոյնպէս ձրի ասնել Պեպերուրգ: Երկրորդ

Չերքակալվածից իրենց այստեղ անյայտ անձնաւորութիւններ չառ լուսանկար պատկերներ, թէպէտ և պատկերները հանված են Կ. Պօլսում: Առաջ նա կամենում էր ոչինչ չը խօսել, բայց վերջը ստիպված էր խոստովանվել: Նա խոստովանեց, թէ ինքն է տուել պայծառ գործիքներ ընկերներին: Նրան վիճակ ընկաւ ուսմը գցել բանկում: Եթէ վտրձը չաջողկեց, առեց նա, դա իմ մեղքն է: Ես հրաման ստացայ մանկ շինութեան ներքը ակերի հետ, քան թէ կարելի էր այդ անել առանց կասկած յարուցանելու: Ես չհրամայված էր հանել մինչև զլուստը դիրկետորի սենեակը: Այսպէս արվածը մասնեց իր մի քանի համախոհներին, որի համար խոստացան նրա պատիժը մեղմացնելու: Գանդաւորի ցուցմունքները արձանագրելուց յետոյ, նրան բանտարկեցին և եկող շաբաթ կը կանչվի բրէտական դատարանը դատվելու: ասում են, որ դատավարութիւնը հրապարակական է լինելու: Հաստատունում են, որ ուսմանը պայծառութիւնը ժամանակ քաղաքի չառ տեղերում երեւցին մահակներով զինաւորված մարդիկ: Ոստիկանութիւնը խոստովանում հետամուտ էր լինում և խլում էր մահակները, այնպէս որ ոչ ոք չը վրասովեց: Ոստիկանութեան խօսքով, այդպիսի 200 անձնաւորութիւններ կարողութեանը ոստիկանութեանը զինաւորելու համար:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Մ Ա Տ Ն Ն Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

«Ս. մը ր ան—Գ ա ր է չ ան ր ան ր», Մօսէ Խօնելիէ, XII դարը հրատարակութիւն 2, ձեռնարկէ, Թիֆլիս 408 էրև, գրքը 1 ր:

Հին դարերում վրաց գրականութիւնը հոգեւորականների սեփականութիւնն էր: Սակայն երբ սկսվեց XII դարը, սրը «Ռսկէ դար» է համարվում, և վրաց մտաւոր գործընթացն և գրականութեան վրա արաբացիք և յոյները մեծ ազդեցութիւն ունեցան: վրաց մէջ երեկոյան և ժողովրդական գրողներ, որոնք թաղաւորներից արտօնութիւն ստանալով սկսեցին վիպասանութիւններ գրել՝ հետեւելով արաբական և յունական գրականութեան: Այդ գրողներից մէկն է և Մօսէ Խօնելին, որը վրաց ինչ գրականութեան մէջ նշանաւոր տեղ ունի բնում և յիշվում է Շօթա Ռուսթաֆելիի և ուրիշների շարքում:

Մօսէ Խօնելին ապրում էր Գաւիթ վերայինոյ թաղաւորի օրերում, անձամբ տեսել է թաղաւորի վարած պատերազմները արաբացիների դէմ:

Գերութիւնն այն էր, որ Մօսկվայի բժշկական կոմիտեի պատրաստել էր և կայարաններ (թէ և ոչ ձրի) զանազան հիւանդանոցներ, որը մեծ նշանակութիւն ունի, ի հարկէ, քաղաքին անձնօրինների համար: Այսպէս էր տիկինների մասնաժողով բժիշկների կանանց ընդունելութիւն ցոյց տալու, հիւանդանոց և դաւարձութիւններ տալու համար: Գաղաքը և իշխանութիւնը բացել են Կրեմլը և Մօսկվայի բոլոր նշանաւոր տեղերը ժողովի անդամների ստաջ, և տիկինները որոշեալ ժամերին ցոյց են տալիս օտարներին թանաքանները, պալատները, և բոլոր հասարակական հիմնարկութիւնները: Կրեմլի հին կամարների սակ հնչում են եւրօպական բոլոր լեզուները: Այս բոլոր պատրաստութիւնները արդէն յայտարարված էին և չէին կարող չը գրաւել օտարներին, որոնց չարազանց հետաքրքրում էր Մօսկվան, իբրև ուսաց կուլտուրայի կենտրոն:

Կիւմնների թուումն են Եւրօպայի հոչակ ունեցող շատ բժիշկներ: Բաւական է յիշել վերլուծի, Լեյբնիցի, Էյլենբերգի, Կապոլիի, Բերդմանի, Լանդշտեդի, Տիֆֆելի, Պօլիցերի, Կրաֆտ—Էյլենբերգի, Լամբրոզի անունները: Բոլոր երկիրներն ունեն իրանց ներկայացուցիչները: Ամենից շատ եկել են Գերմանիայից, Ֆրանսիայից, Իտալիայից, Անգլիայից: Կան բաւական բժիշկներ և Ալբանիայից, Ամերիկայից, Բոլղարիայից, Ռուսիայից, Թիւրքիայից, Պարսկաստանից, նոյն իսկ Եւրօպայից: Մասնավոր լեզուների կատարելա խոսնակութիւն է—օտարների թիւը այնքան մեծ է, որ ուսաց լեզուն շատ հազիւ է լսվում և նոյն իսկ միմեանց անձանթ ուսուները զիմում են իրար ֆրանսերէն կամ գեր-

մանց հալածվելը, վրաստանի ազատութիւնը և Գաւիթ ու այլ հերոսների քաջագործութիւնները: Եւ այդպէս ուսուցիչներով թաղաւորի կենտրոնը գրեւ ի բր «Ս. իրան-Գարեջանի» վէտը: Մօսէ Խօնելին խօնէ զիւրիցն էր, գնաւով Եւրասիան և բարձր ստաւ ստանալով վերադառնում է վրաստան և սկսում լուստարութիւն տարածել իր ժողովրդի մէջ: Թաղաւորի մահից յետոյ ուղարկվում է Պարսկաստան, ճանապարհորդում է ամբողջ Ասիայում, ուսուցիչներում է ասիական աղբերի կենտրոն, մուսուլմանները բնաւորութիւնը, պարսից ու արաբացիների գրականութիւնն ու լեզուները և Գիօրքի III թաղաւորի ժամանակ ուղարկվում է հազարացիներից աւերված Հայաստան, որտեղ ուսուցիչներում է հայոց կենտրոն: Բաւական ժամանակ ապրելով Անի քաղաքում, պաշտպանում է վրաց եկեղեցիները բարբարոս մուսուլմաններից և ապա վերադառնալով վրաստան սկզբում ապրում է Թիֆլիսում և օգնում Թամար թագուհուն, իսկ այնուհետև դնում է իր ծննդավայր խօնի և այնտեղ մեռնում:

«Ս. իրան-Գարեջանի» ալբաներէն գրված մի վէպ է, որտեղ պատմվում և գովաբանվում է Գաւիթ վերայինոյի, նրա գումարների, և Թամար թագուհու կենտրոն ու գործունէութիւնը և նրանց ժամանակվայ վրաց քաջագործութիւնները: Այդ զիբը սիրելի է եղել և Շօթա Ռուսթաֆելիին, սպացոյց որ նախ աղբերութիւն է գործել նրա Վնձնատուր արեմայի վրա, և երկրորդ իր պոեմայի մէջ հեղինակը պատկառանքով յիշում է Խօնելիի անունն ու նրա վրաստանութիւնը:

Վերջերս «Ս. իրան-Գարեջանի» գրաւեց բացի վրաց հասարակութիւնից, նոյնպէս և ուսաց բանասերների ուշադրութիւնը: Մի քանի տարի առաջ սրօքէսոր Մարլ մի նամակ արեւելցի, որտեղ «Ս. իրան-Գարեջանի» ինքնուրոյնութեան մասին կատարված էր յայտնում և ասում էր թէ զա ծայրէ ի ծայր պարսկերէնից թարգմանութիւն է, ամբողջ վէպը Պարսկաստանում պատահած զէպը է և վրացական ոչ մի նշոյլ չունի: Գրան պատմականեց առանձին բնույթով Մօսէ Զանաշիլիի որը հերքում էր Մարլի ասածները: Բայց զրանցից՝ սրօքէսոր խախտում ու Բյուսէն և երկրորդ խօսել են «Ս. իրան-Գարեջանի» մասին, սուել են առաւելութիւն և արմատաւոր կերպով գնահատել են իբրև վրաց սակէ դարի նշանաւոր գրքաւորները մէկը: Այդ վէպը այժմ էլ շատ է տարածվում վրաց հասարակ ժողովրդի մէջ:

Կ. Տէր-Գալսեանց

մաներէն լեզուներով: Մանեթը (ձիւրպաւի տեղը) յարմարեցրած է անդամների մասնաւոր ժողովրդի համար: Այստեղ ժողովում են կօնգրէսի անդամները ազատ ժամերում, պատահում են միմեանց, սասնում են պահանջած սեղեկութիւնները, ուսում են, խմում (սակն օր 12-ից մինչև երկուսը արվում է ձրի նախաձայնի, թէ և զարեւոյր) և այլն: Արդամները ստանում են ձրի ուղեցոյցներ, զանազան բրօշուրներ, գրքեր և ժողովի լրագիրը:

Սոցիալիստ 7 ին կայացաւ կօնգրէսի փոտաւոր բացումը Մեծ թատրոնում: Ի նկատի ունենալով, որ բոլոր անդամները չէին կարող տեղ ունենալ, որոշված էր վիճակ գցել: Թատրոնը այդ օրը ներկայացնում էր չքեղ և մի և նոյն ժամանակ մի պատկառելի տեսարան: Ահալին բաղմութիւնը, բառի բուն նշանակութեամբ, լցրել էր թատրոնը: Տղամարդիկ բոլորը ֆրակով էին, կանաք ընտիր հագուստով բուն էին լոճերը: Առաջին լոճում նստած էր Մօսկվայի գերեւոր-հասնաւորացեա Մեծ իշխան Արզէյ Ալեքսանդրովիչի ամուսնը: Բնմի վրա բազմել էին կօնգրէսի նշանաւոր անդամները (զանազան երկիրների և հիմնարկութիւնների ներկայացուցիչները) և պաշտօնական անձերը: Բնմը զարդարված էր բոլոր պետութիւնների գրօպաններով, իսկ խորքում՝ Թաղաւոր Կայսրի մեծաղբի պատկերը, զարդարված գրօպաններով: Բնմի վրա առաջին կարգում նստած էին ժողովի պատուաւոր նախագահ Մեծ իշխան Արզէյ Ալեքսանդրովիչը, նրա աջ կողմը—Լուս, մինիստր Գլեխանով, իսկ ձախ՝ սրօք. Ալեխանովիչին, կոմիտէտի նախագահը և խորհրդի իսկական կազմակերպողը:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԻՆ

Անցեալ անգամ հազարգած մեր լուրը, թէ օսմանեան կառավարութիւնը զիմել է պարսից կառավարութեան հայերին պատժելու առաջադրութեամբ, ճշգրտում է և զերմանական «Köln. Zeitung» լրագրի հետեւող հետազոտ. «Թէ հրանից հազարգում են օգոստոսի 8-ից, որ օսմանեան կառավարութիւնը զիմել է Պարսկաստանին մի յիշատակագրով, որի մէջ պահանջում է անմիջապէս պատժել այն աւազակախմբերը, որոնք անցել են Սպանտի սահմանը և սպանութիւն, աւարաւորութիւն ու աւերումներ գործել: Թիւրքիան պահանջում է վարձատրել վերաւորվածներին և սպանվածների ընտանիքներին (իսկ ու պիտի վարձատրել 100 հազար հայերի անաէր ընտանիքներին), ինչպէս և պատժել պարսից տեղական իշխանութիւնները, որոնք չեն արգելել արշաւանքը»:

Ինչպէս երևում է վարչարարագրից մեր օտարացած թղթակցութիւնից, էջմիածնում ժողովրդի կայ սեպանմբերի 14-ին մեռնործնութիւն կատարել: Մենք յոյս ունենք, որ այս անգամ չի կրկնվի էջմիածնական մշտական սովորութիւնը՝ նշանակել և ապա յետաձգել, և սեպանմբերին վերջապէս անդի կանենայ այդ կրօնական հանդէսը: Բայց չենք կարող չը նկատել, որ այսպէս մար ժամանակ է ընտրված մեռնործնութեան համար, նախ որ էջմիածնում սեպանմբերի սկզբն և բին շատ չող է լինում և երկրորդ հաղթ թէ շատ տեղերից ժողովուրդը կարողանայ գալ այդ հանդիսին, քանի որ վանական իշխանութիւնը այդ մասին պաշտօնապէս զեռ ոչ մի տեղ չէ յայտարարել..

Մօսկվայից արդէն սկսել են գալ զէպի կովկաս Բժշկական Միջազգային ժողովի անդամները, Կովկասի նշանաւոր տեղերը տեսնելու համար:

Մի կատարեալ պատուհան են դարձել Գանձակի դաւառի գիւղացիները համար դա շատ յիշ մի կնիքը, որոնք աճա երկու տարի է, որ վաշտում են գիւղական ցանքերը և խոտատեղերը: Այս տարի միջերը այնքան մեծ վնաս են հասցրել գիւղատնտեսութեան, որ մի քանի գիւղերի բնակիչները ստիպված են ծախել իրանց անասունները, որոնց համար չունեն բաւականաչափ խոտ և դարման: Անցեալ տարի կովկասեան Գիւղատնտեսական ընկերութիւնը ստացել էր երկրագործութեան մինիստրութիւնից մի հեղուկ, որ ուղարկեց զիւրերը մինիստրի կոտո-

Յետոյ աջ ու ձախ նստած էին Մօսկվայի բազմազգայնը, Պետերբուրգի քաղաքային վարչութեան ներկայացուցիչը, համալսարանի ընկաւորը, Մօսկվայի չրջանի հազարաբձուն, և ուրիշ պաշտօնական անձեր: Գանձիճը հիանալի կերպով լուսաւորված էր:

Ժամը 1-ին Մեծ իշխան Արզէյ Ալեքսանդրովիչ յայտարարեց XII միջազգային բժշկական կօնգրէսը բացված: Նախագահ կոմս Գլեխանով վերկացաւ և կառավարութեան կողմից ճառ ասեց: Նա խօսում էր լատիներէն, յաճախ որոնելով բառեր, բայց զեռ առողջ և հաստատ ձայնով: Ի հարկէ, շատ քչերը կարողացան հասկանալ ճառի իմաստը և հետաքրքրութեամբ սպասում էին տեսնել ծերունի մինիստրի ճառի թարգմանութիւնը լրագիրներում: Ետոյ լրագիրները վերջապէս բաւականութիւն տալին այս հազարաւոր սրտերին, ճառը կարող էր կարգաւ Պետերբուրգի «Новое Время» լրագրի օգոստոսի 9-ի համարում:

Սրօքէսոր Ալեխանովիչի սղջունելով ընկերակիցներին զարուստը Ռուսաստանի հին մայրաքաղաքը, խօսեց այն պատմական պատճառների մասին, որոնք դարերի ընթացքում յետ են պահել սուս զիտութիւնը եւրօպական գիտութեան հասանքից: Ռուսաստանը իբրև մի մատղ երեխայ նոր է մտել համաեւրօպական գիտութեան գիրկը և արդէն բաւական պատուաւոր տեղ ունի բունձ գիտութեան մէջ: Գաւաղաբար, ուս գիտութիւնը համարեա բլորտովն անձանթ է եւրօպային անմատչելի լեզուի հորհր: Սրօքէսորը յայտնեց այնուհետև այն միտքը, թէ անհրաժեշտ է վերջապէս որոշել, որ այսպիսի միջազգային գիտական ժողովներում եւրօպական

ընու համար: Սակայն փորձերը անաջող դուրս եկան և մինիստր անիմաս մնացին (հեղուկութեան մէջ հարց է յարուցված նոր փորձեր անել՝ ճըմուտ անձանց միջոցով):

Պետերբուրգի լրագիրները հազարգում են, որ օգոստոսի 8-ին, Կալուգայի մօտ, իր կալուածքում, վախճանվեց զարմնի խորհրդական Նիկոլայ Գալիլեովիչ Գլեխանով, ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրի եղբայրը: Հանդուցեալը, որ ծագումով հայ է, երկար ժամանակ Կալուգան ձեմարանի վերապետու էր հանդուցեալ Գ. Գանուսեանից առաջ:

Մօսկվայի երեք բժիշկներ՝ Շիրօպով, Գօղէլեւ, Բերդաշէն հետեւող նամակն են ուղղել «Русская Вѣдомости» լրագրի խմբագրութեան: «Մեր ընկերը, իման Պետրովիչ Լանգ, վարակվելով տիֆով վերջին թիւրքոյունական պատերազմի ժամանակ Թիւրքիայում, վախճանվեց՝ հաւատարիմ մնալով իր բժշկական պարտաւորութեան, գրեթէ պատերազմի զաւաւս (ինչպէս ընդունված է ասել): Նրա հանդարտ, հեղ, աղիւիւ և աշխատանքը բնաւորութիւնը ճանաչող բոլոր անձինք ախտաւոր են նրա սղքան վաղաժամ մահը: Կարծում ենք, որ հանդուցեալի բոլոր ծանօթների ցանկութիւնն արտապայտած կը լինենք, եթէ նրա յիշատակը յարգենք որ և է բարի գործով: Ռեդարկելով սրա հետ մեր լուսման, մենք ինքուրում ենք ուղարկել այդ Կովկաս՝ բըմշկական օգնութիւն հասցնելու համար այն դուրսաբերներին, որոնց մասին վերջերս զրվեց լրագիրներում»:

Հուլիսաւոր սրօքէսոր Լամբրոզո, որ ժամանակցում էր Մօսկվայի միջազգային բժշկական ժողովին, գնացել է Կանադա-Պօլանա, յայտնի գրող կոմս Լէվ Տօլստօյին այցելելու: Լամբրոզո համարում է Տօլստօյին ժամանակակից եւրօպական ամենամեծ գրողը:

Գ.Ա.Ա.Ի.Յ հազարգում են «Новое Обозрѣніе» լրագրին: «Ղաղաթի օրիտաւ իշխան Արաչի-ձէլին սպանող հոչակաւոր աւազակ Արիդար-օղլին սպանվել է օգոստոսի 16-ին, անտառում, իր համազօրացիներից մէկի ձեռքով»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Վ.Բ.Ջ.Ի.Ն ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կ. Պօլսի վերջին զէպերի մասին անգլիական «Daily News» լրագրի մէջ գտնում ենք

լեզուներից մէկը ընդունվի իբրև միակ պաշտօնական լեզու: այս կարևոր խնդիրը կորոշվի կօնգրէսի վերջում:

Պրօֆէսոր Ալեխանովիչուց յետոյ խօսեց Մօսկվայի քաղաքաւոր իշխան Գլեխանով: Ոչ ջուհեւով ժողովի անդամներին, իշխան քաղաքաւոր թարգման հանդիտացաւ այն հրճուանքին, որը զգում է Մօսկվա քաղաքը և այն պատուին, որով պարծենում է նա: Այս բուն զգացմունքների աղբերութեան ներքոյ Մօսկվայի զեռ հետեւող միջազգային ժողովի արմատաբուրձութեան տակ, որի տակաւ պիտի արվի իբրև մըրցանակ ունենալու աշխատութեան համար: Այս գոհաբերութիւնը պատիւ է բերում Ռուսաստանի հին մայրաքաղաքին: Շատ լաւ և արմիտ խօսեց Պետերբուրգի քաղաքային վարչութեան անդամ պ. Գլեխանով, որը հիանալի ֆրանսերէն լեզուով նրախից բժիշկներին Ռուսաստանի սիրաբը—Մօսկվան, գնանելուց յետոյ դան՝ դրա ամենամեծ չնչեղակը—Պետերբուրգ, չօտիւնելու:

Այնուհետև խօսք արվեց օտար պետութիւնների զեղեգանքներին, որոնք մէկը միւսի ետեւից համարեա մի և նոյն բառերով յայտնեցին մի և նոյն մտքերը. տարբերվում էին միայն լեզուները, ձայները: Բոլորը իրանց կրթանիկ են համարում, որ կարող են յայտնել իրանց հիացումը և անհուն հորհակալութիւնը իրանց ցոյց տուած փառաւոր ընդունելութեան համար և փառաբանեցին ուսաց Թաղաւոր Կայսրին, որի բարձր հովանաւորութեան ներքոյ է գտնվում այս գիտական ժողովը:

Բժ. Վ.Ա.Տան Արծրունի

ճեռեակ ճեռագրական անդեկոմիտեանը: Առաջին ճեռագիրը օգոստոսի 7/19-ից է: Այսօր Կ. Պոլսում մի հայ մանկավարժ օսմանեան բանկը՝ ցանկանում էր բարձրանալ քանդակաչափով վեր, բայց նրան կանգնեցրին և երբ նա հակառակեց՝ խուզարկեցին նրան: Նրա մտ գտան չորս ֆունտ գինամիտ սպառնակող մի զանգուած, մի լի բեկորներ և մի քանի աւելորդ փամփուշտներ: Նրան կալանաւորեցին, իսկ զանգուածը սղարկեցին Թոփխանէ ճեռադռոշու: Նոյն միջոցին կալանաւորեցին մի ուրիշ հայ, որ բեկորներ դատարկեց փողոցում: Ժամը 3-ին, իբրև ճեռանալ ասի լուրերի, որ տարածվեցին թէ այդ դէպքի և թէ զգած ուսմանի ու դատարկեց կամ բեկորներին մասին, սարսափ տիրեց Պերայում և Վալարթայում, որտեղ ամբողջ տասն քաղէ օդն էր զրդում գունդերի փակվելուց և ժողովրդի խուճուկուց: Թէ բրիտանականներ և թէ ժամանակակիցներ կատարեալ չփութովեան մէջ էին: Խանութները զեռ փակված են: Երբ որոշ ճեռագիրը օգոստոսի 7/19-ից ստացված է թէ յայտնի դործակալութեան միջոցով: Տեղական թերթերում ստված է պաշտօնական հարցազգրութիւն պայմաններ անաշխարհ անաշխարհ փորձերի մասին, որոնք տեղի ունեցան երէկ: Մեծ վիզիրի ասն մտ պայման ուսմանը լցված է եղել զինամիտով, վերաւորել են չորս զեռնապաններ, որոնցից մէկը արգէն մեռել է. հարցաքննում են կալանաւորված երեք հայերը: Առաջին տղաբուրժուան տակ առաջացած աղաւթը այժմ հանդարտվել է. քաղաքը իր սովորական կերպարանքն է ստանալ. կարգը ոչ պատեղ և ոչ ուրիշ անի չէ խանգարված: Բ. Կրան վրա ուսման արձակող հայը կեսարացի է. նրա ձեռքը փետուր է պայթելով միջոցին: Նրան կալանաւորեցին, երբ նա փորձում էր փակել: Աստիկանութիւնը սկսել է խիստ խուզարկութիւններ: Մինիստրները երէկ ժողովի գումարակցին պալատում և այսօր ևս պէտք է նրա ունենան:

Երբոր ճեռագիրը օգոստոսի 6/18 թ զեռերվանից, ստացվել է «Central News»-ի գործակալութեան միջոցով: Բ. Կրան մէջ եղած պայթիւնը մեծ զրդուց զգեց քաղաքի մէջ: Սկզբում կառավարութեան հրամանով ոչ մի անդեկոմիտեան չէր հարգուում, բայց հաւատացում են, որ սպանված է մեծ վիզիրի քարտուղարներից մէկը՝ Ջիւսէյ և ուրիշ չորս պաշտօնեայ. բացի այդ փետուրված են մի քանի ուրիշ անձեր: Մին երկու փորձերն էլ տեղի ունեցան միաժամանակ, այնպէս որ դրանք մի կազմակերպված խմբի գործ են երևում: Նրանցից մէկը տեղի ունեցաւ Պերայում, պալատի պահակաւան մտ, որտեղ սարում է Պերայի կառավարիչ Լեյբեր բէյ: Պայթիւնը լուրջ փետուր չը պատճառեց անեղի կամ վարդակցից: Պայթիւնն անաշխարհային շուտով կալանաւորեցին, թէ նա ինչօրվեր էր դատարկում իրան հալածողներին վրա: Նա հազար էր սե զգեստ, զլինի զբէլ էր ֆէս, սակայն հաւատարի է, որ նա հայ է: Երբոր փորձը տեղի ունեցաւ օսմանեան բանկում: Այդտեղ երկու մարդ փորձում էին վեր բարձրանալ պաշտօնեաներից մէկի մտ: Նրանցից մէկի մտ կար մի ծրար, որի մէջ զանգում էր ուսման. տեսնելով սպառնացող վտանգը՝ նա վտանգ զփոխալին զործիքի պատրոյզը: Երկուսին էլ կալանաւորեցին:

Երբօրվան լրագիրներին գրում են, «Կ. Պոլսում հայերի ձեռքարկութիւնները շարունակվում են և Կ. Պոլսի բանտերը բոլորը համարեալ լցված են կալանաւորներով: Կատարած վտանգը, եթէ ոչ մայրաքաղաքում, բայց գաւառները սատակ կատարած են քրիստոնեաների զէմ: Յրանտիական դեպքան կամքն մեծ ջանքեր է գործ դնում հանդարտեցնելու և խեղճ բերելու: Թիւրքիայի կառավարող չըջանները»:

Արեւոյ Կ. Պոլսը գտնվում է պայթիւնների սպառնութեան տակ, որոնք յուզեցին թէ մահմետական և թէ քրիստոնեայ աշխարհը: Կլիսաւոր չարքն այն է այստեղ, որ պայթիւնները խախտեցին ընդհանուր վտանգութիւնը և հանդարտութիւնը: Մինչև այժմ շատ գործարաններ և մագաղաններ փակված են և առեարկան կեանքը Բոսֆորում կատարակապէս դադարեց, թէպէտ վերջին երկու շաբաթները հանդիսանացան: Երբոր զգած ուսմանը վերաւորեց հինգ շոգու:

Կ. Պոլսում հաւատացում են, որ ուսման զգուշները Ռուսաստանից գաղթած հայերն են:

«НОВОСТИ» լրագրին վիճենայից ճեռագրում են. «Այն մարդը, որ ուսման զգեց օսմանեան բանկում, նորերս եկաւ Կ. Պոլսի անդեկոմիտեան առեարկան չըջենաւով: Ռուսները ամերիկայան չինուածը է»:

Ռուսաց ճեռագրական գործակալութեան հարգում են, որ օգոստոսի 10-ին «Բարբաբայի Սօֆիա մայրաքաղաքում հայերին կարգացին Յրանանա պատրիարքի չըջարեական կոնգրէսը, որ խիստ կերպով դատաւարտում է հայ յեղափոխականներին վերջին փորձերը և հրատարակում է հայերին հանդիսանում: Լուրերին նախելով, ուսման զգուշ անձի ցուցմունքները համաձայն, բանտարկված են Կ. Պոլսում հայ յեղափոխական կամիւտի գլխաւոր անդամները: Լինել յանդարտների զլինաւորում տեղի կունենայ այս օրերս: Ռուսները զինամիտային ուսմանը պատրաստութիւնները, ինչպէս երևում է, կատարել են վարձայնով, ուստի Բ. Կրանը հարկաւոր անաշխարհութիւններ է արել բողոքական կառավարութեան»:

Վիճենայից ճեռագրում են օգոստոսի 12-ից, որ ամսի 9-ին Կ. Պոլսում էլի կալանաւորեցին մի հայ, որի անը գտան երկու ուսման Վալարթիւտով զգած ուսման նման: Մինչև օգոստոսի 12-ը կալանաւորված են 124 հայեր: Վալարթիւտով ուսմանը զգուշը խոստովանեց, որ պատկանում է Լեյբերին հայ յեղափոխական կամիւտին:

Բէյութի գործակալութեան հարգում են Կ. Պոլսից. «Կառավարութիւնը ճեռեակ պաշտօնական յիշատակագիրը ուղարկեց արտասահմանի օսմանեան դեսպանատներին. «Կայսրութեան մէջ տրուած է կատարել կարգ և խաղաղութիւն (?)»:

Նայ անի: Խանակայինները, թուով 6, որոնք ուսմանը գործեցին երէկ մայրաքաղաքում, կալանաւորված են և դատաստանին յանձնված և շուտով իրանց արժանի պատիժը կը կրեն»:

«Berliner Tageblatt» լրագրին ճեռեակն են հարգում Կ. Պոլսից. «Միայն 14 հոգի են ձեռքարկված. ոստիկանութիւնը կանգուն կերպով որոնում է մեղաւորներին և ուրիշ ձեռքարկութիւններ ևս տեղի կունենան, որովհետեւ հայերի մի զանակցութիւն երիտասարդութիւնը հետ: Առանձին ուղարկութիւն են դարձնում սօֆտաների վրա»:

Ռուսաց ճեռագրական գործակալութեան ճեռագրում են Կ. Պոլսից, օգոստոսի 12-ից. «Քննիչ յանձնաժողովի կողմից Թօքստի կատարածների մէջ մասնակցելու համար մահվան պատժի դատաւարտված ժուտուրմանները ներուստ ստացան սուլթանից: Հրատարակված կայսերական իրաւի զօրութեամբ մահվան պատժը փոխարինված է մշտական բանտարկութեան: Գատաւարտվածների մեծ մասը կազարկվի Տրիպոլիս: Չանաղան տեսակ բանտարկութեան դատաւարտված 44 հոգու դատաւիժը հաստատված է»:

Եւ ոչ ոք չէր տարակուսում, որ այդպէս էլ կը լինի, որ սուլթանի ցոյց տուած պատրաստականութիւնը մարդասպաններին պատժելու համար լոկ մի անարժան կոնցրէս էր ժամանակ վատակելու համար: Մի երկու ամսից յետոյ նոյն ճեռագիրը կը հարցրէր, որ Տրիպոլիս քաղաքում կալանաւորները արժանացել են կայսերական ներում և վերադարձել... նոր սպանութիւններ կատարելու համար: Երբօրվան կան զիլլումարան սիրում է, որ իրան խաբէն և սուլթանը ոչ մի առիթ բաց չէ թողնում ձեռքից զիլլումարային հանդիսանալու համար:

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐԱՄԱՍՏԻՅ

Մալմաստ, օգոստոսի 1-ին

Արեւմուտ, Արեւել լեռան սարատում, ցան ու ցրի. իրանց բազմաթիւ սե վրանները զարկած, բնակվում են ամեն տարի Մէրզիկից քերզերը, որոնց ազան է տխրահալի Շէրէֆ բէկը, Արեւիկի յայտը և ասորիների սեռերի, արեւաբաւ:

և անդու թճամին, որն արդէն բարուբանդ արեց այս արգաւանդ, ընդարձակ և զեղեցիկ դատար. նա էր, որ անցեալ տարի իր ամբողջ յեղով և համիդիէ ձեռարկեցով, կանոնաւոր գործի ճեռ, անցեալ արեւալի տարվայ յուլիսին յարձակվեց Վանի աճելի կատարածից փակուղ ճեռից աւելի վաւարականցի և օտարերկրացի հեղեղված արեւը զեռ հազու թէ չորացել է: Մէրզիկից ջարդված, կոտորված և խուսա ընտրվել էր կրած են: Սրանված է շարաչար Շէրէֆ բէկը, իր սեփական վրանի տակ:

Աճն, ինչ որ մի անկանտեան վկայ պատմեց այդ անուկի զեղբէ մասին. «Արալէլ տարի բարձունքների վրա, կէս գիշերին, ամեն բան թանձր խաւարի տակ ծածկված և խոր լուսնիւնը փրկում էր, երբ հասնում են հայերը վրաններին և գտնում են ամբողջ քրտական ցեղը իրանց ընտանիքների կողքին քնած: Չայն չը կար երբէր: Ներն էլ քնած էին Վերջապէս լուսնի մի խուլ հաւոյ և վրաններից մի հոսան կրակվեց: Քիւրքերն իսկույն վերկենալ սկսեցին և այն ինչ պատրաստվում էին վրաններից զուր պալ, երբ հայերը, յանկարծ մի անուկի աղաղակ բարձրացնելով, իրանց հոսանները միակերպ կրակեցին և մտ կէս ժամ ամեն կողմից սկըսեցին գնտակներ մի սարսափելի կարկուտ տեղով վրաններին վրա: Արդիւնը աղետալի էր քերզերի համար, նրանք կարծում էին, որ ստանաներ մի ամբողջ ընտան յարձակվել է իրանց վրա և թէ աղաւթելու համար չը կար իրանց համար, ուստի և ամեն մարդ սարսափահար եղած, կանգնած տեղում գտնված մտում էր անչարժ, սպանելով օրհասական քաղէին. հայերը, այս հանգամանքից օգուտ քաղելով՝ իսկոյն և եթ առաջ սպայան և կատարի գտնում-գոչելու հրայանները կրակելով: Տեսարանը ստույգ էր այնտեղ և անկարելի է խօսքով նկարագրել այն խառնաշփոթութիւնը, յուզումը, իրարանցումը, տաքնաղը, ջարդը և աւերումը, որ վրաններում նկատելի էր: Առանց ժամանակ կորցնելու յարձակեցին զայնուները ձեռքին բերելու վրա և ուր գտնակներից զերծ էր մնացել մինչև ցարը, այս միջոցին մահից չը կարողացաւ խուսալել: Սպանվեց նաև յեղապետ Շէրէֆ-բէկը՝ հոսանահամար և սրակողմը կրած: Երբ օսմանեան ջանքանները, թուրք, համիդական գլխաւոր, խանջալը, կիլբը, թանաքամարը և սուլթանի նրան ուղարկած ֆէրմանը հայերը գրաւեցին և տարան ճեռները: Սրանված է նաև օսմանեան կանոնաւոր զօրքի մի հաղաբարեա, զօրքեր և համիդական քերզեր: Հայերից ընկել են կուրի զաչաւած միայն օսմանեան անձինք: Այս սարսափելի վրէժնորթութեան գործը զուտ բերելուց յետոյ, հաւաքեցին հայերը և վերադարձան իրանց տեղերը, կտրելով իրանց ձանաղարձը անթիւ-անհամար զինված քերզերի և օսմանեան կանոնաւոր զօրքերի ու համիդականների կրակի տակից, որոնք չըջակայ տեղերից փութացել էին օգնութեան համակ Շէրէֆ բէկին և նրա ցեղին, որ այլ ևս չը կար: Հետեակ օրը զիշերվայ անցել լուրը կայմակի արագութեամբ տարածվեց ամբողջ Արեւմուտ և ճեռագրով հազարովեց Վանի ու Պոլսի: Բարձր է այժմ բովանակ քրտական ցեղը, որ բնակված է թիւրք-պարսկական սահմանագլխի լեռանց վրա. զբրքուված է մահմետական ամբոխի ֆանատիկոսութիւնը և այժմ սպաւում են նոր ջարդեր, սրբիւնեղութիւններ, աւերումներ և քստիկի զեպերը: Կայսրութիւնը յոյժ կրիտիկական է, վիճակ սպանուլից, վտանգը անհարժ:

Դէպից անմիջապէս յետոյ Վանի անգլիական և ուսաց հիւսանները շապով Արեւակ հասան հարկաւոր պաշտօնական ընտանիք կատարելու և տեղեկագիր պատրաստելու: Տեսնեք զործի վախճանը ուր կը յանդի: Սրանտոյց և խօյից էլ շատ վատ լուրեր են ստացվում այստեղ: Սահմանագլխի օսմանեան և պարսկական քերզերը միացել են հայերին կատարելու և նրանց զիշերը կոտորուած համար:

Աւրմիտ, օգոստոսի 2-ին

Երէկ այստեղ լուր ստացվեց, որ 500 համի-

դիէ ձեռարկեց Մարտի վրա արչաւել և շատ մը զիշեր կոտորուած և ժողովուրդը կոտորելուց յետոյ, անցել են խօյի կողմերը և քաղաքից իբր երկու ժամ ճեռաւորութեամբ վատ գիւղին վրա էլ յարձակվելով՝ 200 հայերին, — այլ, կին, երեխայ, — անկնայ ջարդելով՝ բոլոր ոչխարն ու ստաւը քշել տարել են: Մտացածներէց 30—40 հոգի վրաւորված և մերկ ու քաղցած վիճակի մէջ՝ փակել են խօյ: Սուլթանատում էլ դրոթիւնը յոյժ կրիտիկական է:

Արդա

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐԱՄԱՍՏԻՅ

Վերիս օգոստոսի 7/19-ին

Երբ մարդ վերիսօֆէն է մտնում, սպչած է մտում՝ տեսնելով իր չորս կողմը բոքի, սանդակներով, մինչև ճեղքները մերկացած քաղաք այլ ու կին-մարդիկ, այլ ճեղքներ, սոյաք: Կլիսաւոր կանանց և այլ-մարդկանց թիւն էլ պակաս չէ... Երանակի լու ու վատ լինելը պատեղ գրեթէ ի նկատի չէ առնվում... Կորսեթների և մարմին դարգացման արգելը եղող հարուստների հետքն անգամ չէ կարող տեսնել Վերիսօֆէնում... Այստեղ թաղաւորալն էլ, գեղջուկն էլ միտաւարաղ են...

Ինչ է պատահել այն ժողովրդին, որը տարազի և զարգարանի համար քիչ առաջ հողին էլ ստարատ էր տալու, իսկ այժմ վախճում է նրանից՝ իբրև ինտակար մի բանից... Քնեյալի հանձարը այդպէս է հրամայել և մարդիկ, որոնք մի ժամանակ այդ ամենը ծաղրում և ստառիկ ստում էին, այժմ զլինաւոր հանձարի տուածը ճշգրտութեամբ կատարում են: Պատում են, թէ մի անգամ Վերիսօֆէնի զալիս է բժշկվելու Վալդերգէէ յայտնի սրտապի գեներալի կինը: Սա իր բոլոր զարդերով, կորսեթով և արուեստական կերպով շատ բարակացած մարմնով՝ ներկայանում է Քնեյալին և ինքրում իրան բժշկել: Քնեյալը նախ և առաջ տիկնոջ վրա ստառիկ բարկանում է և ստում՝ թէ նա այդ տեսակ կանանց չէ կարող բժշկել: Տիկնոյ, վրաւորվելով պատասխանում է զայնացած՝ «Եղեք, ես Վալդերգէէ կոսնի կինն եմ»: — Եթէ զուր թագաւորի կին լինէիք, ես ձեզ նոյնը կատէի, — պատասխանում է Քնեյալը: Այն մարմինը որը այսպէս կապկապված է նրան ևս չէ մ կարող բժշկել, այնպիսին չէ կարող բժշկել, շարունակում է Քնեյալը — և եթէ միւս անգամ զուր ինձ մտ այս դրոթիւնով զալու լինէք, ես ձեզ չեմ ընդունի:

Ինչպէս էր կարծում, ընկերայի տիկին Վալդերգէէ համարձակվեց կրկին անգամ կորսեթով, տեղված տարալով, ձեռնոցներով, նեղ կոշիկներով երեւոյ Քնեյալին. ոչ, այլ փակված և Լա Քնեյալը արձակ և առողջարար հարուստով ոտից մինչև դուրս փոխված: Եւ այդպիսով միայն զոռող տիկնոջ արժանացել է բժշկվելու...

Մենք էլ ունենք շատ տիկին Վալդերգէէներ. խորհուրդ ենք տալիս նրանց ուղերել զեպի Վերիսօֆէն ու այնտեղ սովորել հաղվելու կերպը, ու բժշկվել իրանց նեղ տարազից անաշխարհ իւրանցից...

Ս. ք. Սամուէլեան

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՌԻՐ

Կ. Պոլսից «Polit. Corresp.» լրագրին գրում են. «Երիտասարդ թիւրքերի կոտորակութեան օրգան «Միւլան» լրագրի խմբագիր Մուրադ-բէյ, բանակցելով նրա մտ ուղարկված Անէլ-Ջէլալեղին-փաչայի հետ, վճեց վերադառնալ Թիւրքիա և այս օրերս հասաւ Կ. Պոլսի: Իր զալու օրից նա ամբողջ օրեր անց է կացնում Արդի-Քիսուկում և միայն զիշերը թող է տրվում նրան տեսնելու իր ընտանիքի հետ: Թիւրքաց չըջաններում կարծում են, որ Մուրադ-բէյ շուտով մեծ պաշտօն կը ստանայ: Բայց մինչև այժմ դեռ պաշտօնապէս չէ վերացված մահվան պատիժը, որին դատաւարտվեց Մուրադ արտասահման փախուկուց յետոյ: Կ. Պոլսի լրագիրներին արգելված է տեղեկութիւններ հարցրել Մուրադ-բէյի վերադարձի մասին:

— Սրանիական առաջին միխտարի սպանութեան պատճառով Մարդիքի կառավարութիւնը առաջարկեց կարգական պետութիւններին ընդ-

